

Képešsy Imre

A „jogi dualizmus” az első Csehszlovák Köztársaság időszakában (1918–1938)

Történelmi háttér

1918. október 13-án, egy hónappal az első világháború végét megelőzően látott neki a Csehszlovák Nemzeti Tanács¹ elnökeként Tomáš Garrigue Masaryk² a csehszlovák nemzet függetlenségi nyilatkozataként elhíresült dokumentum megszövegezésének. A deklarációt október 18-án tette közzé Washington városában, angol nyelven, noha annak kihirdetésére „hivatalosan” Párizsban került sor a Nemzeti Tanács által.³ A nyilatkozat kétségteljesen jelentősége ellenére azonban mégsem október 18-a, hanem október 28-a vált az államalapítás ünnepévé, és ugyanezen a napon emlékeznek meg Csehszlovákia megszületéséről annak egyik utódállamában, Csehországban. Ennek hátterében pedig az áll, hogy a hatalomátvételt ténylegesen nem a Párizsban működő testület, hanem az 1918. július 13-án Prágában megalapított Csehszlovák Nemzeti Bizottság hajtotta végre 1918. október 28-án.⁴

Az államalapítás egyik legfontosabb mozzanatát a független csehszlovák állam megalakításáról szóló törvénytervezet elkészítése képezte, amelyre az 1918. október 27-ről 28-ra virradó éjszaka került sor Alois Rašín, a Nemzeti Bizottság egyik alapító tagja által.⁵ A mindössze öt paragrafusból álló javaslatot október 28-án vitatta meg, és hagyta jóvá a testület elnöksége.⁶

¹ A szervezetet 1916-ban Párizsban Tomáš Garrigue Masaryk alapította Edvard Beneš és Milan Rastislav Štefánikkal közösen. A Tanács 1918 őszén alakult át az ideiglenes csehszlovák kormánnyá, miután sikerült elnyernie az antant nagyhatalmak elismerését, amelyek szövetségeseiknek és a csehszlovák nemzet képviselőjének ismerték el.

² A Csehszlovák Köztársaság első elnöke. Életéről lásd EMMERT 2017.

³ *Declaration of Independence of the Czechoslovak Nation by its Provisional Government* 1918: 3–8.

⁴ HALÁSZ 2018: 314.

⁵ Cseh közigazdász és politikus, a Csehszlovák Köztársaság első pénzügyminisztere. Életéről lásd ČECHUROVÁ 2023.

⁶ Csehül: *Národní výbor československý*. A törvényt „október 28. férfiai” írták alá: Alios Rašín, František Soukup, Antonín Švehla, Jiří Stříbrný és Vavro Šrobár. Lásd GÁBRIŠ 2022: 308. Lásd még KUKLÍK 2010: 77–78.

A törvény még aznap hatályba lépett, bár hivatalos közzétételére csak november 4-én, az eredetileg elfogadott szöveghez képest néhány apróbb változtatással került sor.⁷ Az 1918. évi 11. törvény (11/1918. Sb.) lakonikusan deklarálta Csehszlovákia megalakulását, politikai okokból még az államforma meghatározásáról szóló döntést is későbbre halasztotta.⁸

A törvény megalkotásával párhuzamosan a Csehszlovák Nemzeti Bizottság közzétett egy deklarációt, amelyben az állami szuverenitás megtestesítőjének nyilvánította magát, és ezzel párhuzamosan megkezdte a közigazgatási szervek irányításának átvételét Csehországban, Morvaországban és Szilézia egy részén. A Nemzeti Bizottság tagjai legfontosabb feladatuknak a zökkenőmentes és békés (azaz vértelen) átmenet biztosítását látták.⁹ Halász Iván értékelése szerint a deklaráció a forradalmi dokumentumoktól szokatlan módon a kedélyek lecsillapítására törekedett, amikor a nyugalom megőrzésére és a törvények betartására szólította fel a lakosságot. Ennek hátterében az állt, hogy a cseh forradalmárok éppen annyira tartottak egy esetleges erőszakos fordulattól, mint az akkor még a hatalmat ténylegesen birtokló osztrák katonai és polgári hatóságok.¹⁰ Ugyanezen törekvés jelent meg az 1918. évi 11. törvényben is, deklarálva, hogy a jogszabály legfőbb célja „[a] meglévő jogrend és az új állam közötti folytonosság megőrzése, a zavargások elkerülése és az új állami életre való zökkenőmentes átmenet szabályozása”.¹¹

A békés átmenet biztosítása érdekében a törvény második és harmadik paragrafusa rögzítette a csehszlovák állam jogrendszerének alapjait. A 2. § valamennyi birodalmi és tartományi törvény és rendelet *ideiglenes* hatályban maradásáról rendelkezett,¹² míg a 3. § kimondta, hogy a hatóságoknak, közhivataloknak és önkormányzati testületeknek az 1918. október 28-án hatályban lévő jogszabályok szerint kell eljárniuk. Alois Rašín szerint e rendelkezések célja abban állt, hogy „ne alakuljon ki törvénytelen állapot, ne álljon le az egész államigazgatás, és október 29-én úgy folyjon a munka, mintha a forradalom meg sem történt volna”.¹³

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy miután az 1861. évi Országbírói Értekezleten¹⁴ Magyarország számára megalkotott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok az 1850-es évek jogegységesítési törekvéseit döntően visszafordították, és az 1867. évi kiegyezés értelmében

⁷ A módosított szöveg nem tett utalást a Nemzeti Tanácsra, amely már az első ideiglenes csehszlovák kormányt alkotta. Lásd HALÁSZ 2018: 316.

⁸ Lásd LUBY 1967.

⁹ HALÁSZ 2018: 315.

¹⁰ HALÁSZ 2018: 314.

¹¹ Lásd 11/1918. Sb. <https://spcp.prf.cuni.cz/lex/11-18.htm>. Lásd még HALÁSZ 2018: 315.

¹² VOJÁČEK 2018: 46.

¹³ VOJÁČEK 2018: 196.

¹⁴ KÉPESSY 2023: 103–104.

mind Ausztriát, mind Magyarországot megillette az önálló törvényhozási jogkör a közös, illetve a közös érdekű ügyek kivételével,¹⁵ a Lajtán inneni és túli területeken eltérő jogszabályok szabályozták a magánjog,¹⁶ a büntetőjog, a közigazgatási jog és egyéb jogágak legfontosabb intézményeit. Következésképpen az úgynevezett recepciós norma rendelkezései alapján a „cseh földeken” az osztrák¹⁷ jogi normák, míg Szlovákiában és Kárpátalján a magyar jogforrások maradtak hatályban.¹⁸ Hasonló helyzet jellemezte az Osztrák–Magyar Monarchia összes utódállamát, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban hat jogrendszer élt párhuzamosan egymás mellett.¹⁹

A „jogi dualizmus”

A cseh és szlovák jogtörténészek a két jogrendszer párhuzamos létezését „jogi dualizmusnak” nevezik, és ezen állapot minden erőfeszítés ellenére egészen 1938-ig fennmaradt, számos kihívást támasztva mind elméleti, mind gyakorlati szinten.²⁰

Elméleti szinten az egyik legkomolyabb problémát az jelentette, hogy a recepciós törvénynek is nevezett 1918. évi 11. törvény rendelkezéseit a cseh területeken létező jogrendszerre „szabták”, hiszen a birodalmi és a tartományi jogszabályok közötti különbségtétel a magyar jogrendszer kontextusában nem volt értelmezhető. A törvény emellett nem utalt a szokásjogra, illetve a Magyar Királyi Kúria döntvényeire sem, holott 1918-ig ezek a magyar jogrend megkerülhetetlen részét képezték, főként a magánjog térrénumában. A törvény nem tartalmazott továbbá a statútumokra, a privilégiumlevelekre és az 1861. évi Országbírói Értekezlet által javaslatba hozott Ideiglenes Törvénykezési Szabályokra vonatkozó utalást sem. Kevésbé valószínű ugyan, hogy a jogalkotói szándék az említett jogforrások kizárására irányult volna a csehszlovák jogrendszerből (ezt még akkor sincs

¹⁵ RIGÓ 2017: 43–45.

¹⁶ A kérdés családjogi vetületeit illetően lásd NAGY 2023a: 230–231.

¹⁷ A cseh és szlovák jogtudomány következetes álláspontja szerint a recepciós törvény által ideiglenesen hatályban tartott jogforrásokat Csehszlovákia kikiáltását követően már nem lehetett „osztrák” és „magyar” jogi normáknak tekinteni, miután az újonnan alapított állam határain belül e jogi normák legalitását és legitimitását az 1918. évi 11. törvényből vezették le. HALÁSZ 2018: 317.

¹⁸ A cseh területeken a helyzet bonyolultabb volt, mivel Csehszlovákiához csatoltak két területet, amely a 13. századtól Felső- és Alsó-Ausztriához tartozott, és az alkalmazandó jogszabályok különböztek a Csehországban, Morvaországban és Cseh-Sziléziában hatályban lévő szabályoktól. Lásd VOJÁČEK 2018: 161.

¹⁹ PASTOVIĆ 2019: 556.

²⁰ Csehszlovákiában három jogrendszer létezett egymással párhuzamosan rövid ideig, mivel az első világháborút követően mind a Csehszlovák Köztársaság, mind a weimari köztársaság igényt tartott a Hlučinsko (Hultschiner Ländchen) nevű területre. A régió a versailles-i békeszerződés aláírása után Csehszlovákiához került, és ott rövid ideig a német jog maradt hatályban. Lásd VOJÁČEK 2018: 161.

okunk feltételezni, ha tudjuk, hogy az 1918. november 13-án hatályba lépett Ideiglenes Alkotmány sem szólt ezekről),²¹ hiszen Alois Rašín e rendelkezések megalkotásával éppen a jogbiztonság garantálását kívánta biztosítani. Az impériumváltást követően e kérdésben mindenesetre a bírói praxisé lett a végső szó, hiszen a törvény hallgatása ellenére a bírák 1918-at követően mind Szlovákiában, mind Kárpátalján következetesen alkalmazták a szokásjogot és a Kúria döntvényeit.²²

A helyzetet tovább bonyolította az 1920. március 6-án elfogadott alkotmány 98. §-a, amelynek értelmében a bírák ítélkezési tevékenységükben csak a (csehszlovák) parlament által elfogadott törvényeknek voltak alárendelve. E rendelkezés restriktívabb volt az 1869. évi 4. törvénycikk 19. §-ához képest, amely e kontextusban a törvény és a törvény alapján keletkezett rendeletek mellett szólt a *törvényerejű szokásról* is. A korabeli jogászok álláspontja szerint e jogszabályi változás azt eredményezte, hogy a szokásjog az alkotmány hatálybalépése előtti időszakban, tehát 1918. október 28. és 1920. március 6. között ugyanúgy változhatott, mint a korábbi évszázadokban. Az új alkotmány hatálybalépésétől kezdve azonban új szokásjogi norma nem képződhetett, és a meglévők sem módosulhattak.²³ Tomáš Gábriš értékelése szerint meglehetősen sajátos volt e korlátozás, hiszen a rugalmasságtól megfosztott szokásjogi normát egyfajta anomáliának lehetett tekinteni.²⁴

A Csehszlovák Köztársaság Legfelső Bíróságának megalakulását követően az is kérdésessé vált, hogy a Kúria döntvényei a Legfelső Bíróságra nézve bírtak-e kötelező erővel.²⁵ A korabeli jogászok többsége tagadó állásponton volt, ám egyesek szerint a kúriai döntvények kötelező erejét abból lehetett levezetni, hogy ezeket csak a Legfelső Bíróság 11 tagú szenátusa változtathatta meg. A Legfelső Bíróságot mindenesetre sosem ruházták fel olyan normatív jogalkotó hatáskörrel, amelyet a Kúria részére az 1912. évi LIV. törvény biztosított.

Néhány gondolat a jogrendszer egységesítését célzó törekvésekkel illetően

A jogforrási rendszerben található különbségeken kívül az osztrák és a magyar jogrendszer normái számos jogintézményt eltérően szabályoztak, hiszen eltérő kódexek léteztek a büntetőjog, a büntetőeljárás jog, a polgári eljárásjog vagy éppen a kereskedelmi jog területén. Utóbbi esetben például az egyik legfontosabb különbséget az jelentette, hogy a magyar

²¹ Alois Rašín néhány korábbi megjegyzése alapján lehetséges, hogy ki kívánta terjeszteni az osztrák törvények hatályát Szlovákiára és Kárpátaljára. Lásd VOJÁČEK 2018: 163–164.

²² GÁBRIŠ–ŠORL 2010: 656.

²³ Ladislav Vojáček is osztja e véleményt. Lásd VOJÁČEK 2018: 252.

²⁴ GÁBRIŠ–ŠORL 2010: 656.

²⁵ GÁBRIŠ 2022: 310–311.

kereskedelmi jog 1930-ig nem tette lehetővé a korlátozott felelősségű társaságok alapítását, szemben Ausztriával, ahol erre 1906-tól volt lehetőség. A dualista államban az ilyesfajta különbségek nem számítottak rendkívülinek, azonban a csehszlovák kormányzat a jogi dualizmus létezését a kezdetektől fogva ideiglenesnek tekintette, és a jogszabályok modernizációjával²⁶ párhuzamosan törekedett az egységes jogrendszer megteremtésére.

E célt különböző eszközökkel kívánták elérni. A köztársaság első éveiben egyes (főként cseh) jogászok mellett érveltek, hogy az osztrák jogszabályok területi hatályát egyszerűen ki kell terjeszteni a köztársaság területének egészére,²⁷ miután nézetük szerint az osztrák jogi normák fejlettebbek voltak, és az állampolgárok többsége is ezeket ismerte. E koncepció realizálására azonban sosem került sor, tekintettel arra, hogy túl nagy területen, túlságosan is nagy létszámú lakosság esetében kellett volna az alkalmazandó jogot gyökeresen megváltoztatni.

A kormányzat a jogrendszer egységesítését főként új jogszabályok megalkotásával kívánta elérni, amelyek a teljes államterületen egységesen szabályozták az egyes jogintézményeket.²⁸ E cél elérése érdekében hozták létre a jogrendszer és az államigazgatás egységesítéséért felelős minisztériumot az 1919. évi 431. törvény elfogadásával. A törvény az úgynevezett „egységesítési minisztériumot” ideiglenes jellegűnek tekintette, amely csak az egységes jogrendszer megteremtéséig működött volna.²⁹ Ugyanakkor, hiába fogadott el a Prágában székelő Nemzetgyűlés 1918 és 1928 között több mint 1000 törvényt, a jogegységesítés terén elért eredmények mégiscsak korlátozottak voltak. Komoly előrehaladást sikerült felmutatni az alkotmányjog, a pénzügyi jog és az adójog területén, de a büntetőjogban³⁰ és a magánjogban³¹ kevésbé voltak e törekvések eredményesek.

Ennek fő oka abban rejlik, hogy utóbbi jogágak esetében a valódi jogegységesítésre csak az egységes csehszlovák kódexek elfogadása révén kerülhetett (volna) sor. A kormányzat több kodifikációs bizottságot is létrehozott, amelyek számára a legtöbb esetben az osztrák kódexek szolgáltak alapul, egyedül a polgári perrendtartás javaslatának esetében volt érezhető az 1911. évi magyar kódex hatása. A két világháború közötti időszakban azonban e törekvések nem jártak sikerrel, így az ország nyugati és keleti részében létező jogrendszer

²⁶ A modernizáció és a jogegységesítés kérdését illetően lásd továbbá BATHÓ 2022: 302.

²⁷ Franciaországban és Olaszországban, Elzász-Lotaringia és Dél-Tirol vonatkozásában került sor ilyen intézkedésre, azonban sem Lengyelországban, sem a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban, sem Romániában nem került sor ilyen döntés meghozatalára. Lásd GÁBRIŠ–ŠORL 2010: 662.

²⁸ GÁBRIŠ 2022: 311.

²⁹ GÁBRIŠ 2022: 311–312.

³⁰ DRÓCSA 2023: 50.

³¹ A két világháború közötti csehszlovák magánjogi kodifikációs törekvéseket magyar szemszögből Ujlaki Miklós összegezte, életútjához lásd NAGY 2023b; 2021.

egészen a müncheni döntésig eltért egymástól. A második, úgynevezett Cseh–Szlovák Köztársaság (1938–1939)³² rövid története során érdemi kísérlet a jogrendszer egységesítésére nem történt, annak az egyre feszültebbé váló külpolitikai helyzet mellett a szlovák autonómiatörekvések is gátját állták. Az egységes csehszlovák jogrendszer megteremtésére csak egy merőben másfajta rendszerben, a kommunista diktatúra kiépülését követően kerülhetett sor.³³

Irodalom- és forrásjegyzék

- BATHÓ, Gábor (2022): Future of the Law in the Past. In GARAY, Lilla (szerk.): *Budúcnosť práva – Právo budúcnosti II. Zborník príspevkov z online vedeckej konferencie. The Law of the Future – The Future of Law II. Conference Proceedings*. Bratislava: Paneurópska Vysoká Škola, 291–305.
- ČECHUROVÁ, Jana (2023): *Alois Rašín*. Praha: CPRESS.
- Declaration of Independence of the Czechoslovak Nation by its Provisional Government* (1918). New York: Czechoslovak Arts Club of New York City.
- DRÓCSA Izabella (2023): *Politikusok a vádlottak padján. A két világháború közti rendtörvények dogmatikai elemzése és bírói gyakorlata*. Budapest: Pázmány Press.
- EMMERT, František (2017): *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha: CPRESS.
- FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf (1935): *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava: Náklad Právnickej Jednoty na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.
- GÁBRIŠ, Tomáš (2014): Edition of Provisional Judicial Rules of the Judex-Curial Conference of 1861 and Methodology of Editions of Historical Legal Sources. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 7(3), 463–483.
- GÁBRIŠ, Tomáš (2022): Slovak Share in the Unification and Codification Efforts in Interwar Czechoslovakia. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 15(2), 307–323. Online: <https://doi.org/10.4467/20844131KS.22.02115724>
- GÁBRIŠ, Tomáš – ŠORL, Róbert (2010): Občianske právo na Slovensku a unifikácia právneho poriadku v období prvej Československej republiky (1918–1938). In MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (szerk.): *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě*. Praha: Karolinum, 646–718.
- HALÁSZ Iván (2011): A cseh történeti államjogi program és az önálló Csehszlovákia létrejötte. A természetjogi és történeti érvelés szerepe és súlya a cseh államiságra vonatkozó gondolkodásban és az új csehszlovák állam megalapozásában. In RÁCZ Lajos (szerk.): *Magister scientiae et reipublicae. Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor tiszteletére 70. születésnapja alkalmából. Liber amicorum studia G. Máthé septuagenario dedicate*. Pécs: Dialóg Campus, 25–38.
- HALÁSZ Iván (2018): Az első Csehszlovák Köztársaság létrejötte és az osztrák–magyar közjogi hagyományok továbbélése (különös tekintettel a bíróságokra). In AUER Ádám (szerk.): *Ünnepi kötet a 65 éves Kiss György tiszteletére*. Budapest: Dialóg Campus, 313–322.
- KÉPES, György (2016): The Birth and Youth of the Modern Hungarian Private Law. *Journal on European History of Law*, 7(2), 102–113.

³² A cseh és szlovák közjogi viszonyhoz lásd KÉPESSY 2022: 83–111.

³³ GÁBRIŠ 2018: 316.

- KÉPESSY Imre (2022): Csehszlovákia vagy Cseh-Szlovákia? A föderalizáció esélyei a nemzetállamiság árnyékában. In BEKE-MARTOS Judit (szerk.): *Összetett állammodellek és a hatalommegosztás elve*. Budapest: Gondolat, 83–111.
- KÉPESSY Imre (2023): *Az Országbírói Értekezlet története és öröksége*. Budapest: Gondolat.
- KUKLÍK, Jan (2010): Příprava a přijetí prozatímní ústavy. In ZEMAN, Jan et al.: *Československá ústava 1920. Devadesát let poté*. Praha: CPress, 77–84.
- LUBY, Štefan (1967): Unifikačné snahy v oblasti československého súkromného práva v rokoch 1918–1948. *Právny obzor*, (8), 571–586.
- NAGY Péter (2021): Ujlaki Miklós élete és munkássága Magyarországon. *Glossa Iuridica*, 8(4), 181–189.
- NAGY Péter (2023a): A magyar házassági törvény az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamaiban. In BOÓC Ádám – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *De Iuris Peritorum Meritis. Studia in honorem Éva Jakab* 65. Budapest: Patrocinium, 227–235.
- NAGY, Péter (2023b): Hungarian Scholar of Czechoslovak Law in the USA. The Life and Works of Miklós Ujlaki. *Journal on European History of Law*, 14(2), 104–112.
- PASTOVIĆ, Dunja (2019): Unification of Criminal Law in the Interwar Yugoslav State (1918–1941). *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, (12), 555–574. Online: <https://doi.org/10.4467/20844131KS.19.027.11645>
- RADY, Martyn (2015): *Customary Law in Hungary*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198743910.001.0001>
- RIGÓ, Balázs (2017): 1867 as the Year of Constitutional Changes in the World. *ELTE Law Journal*, (2), 39–63.
- SISKOVICH, Štefan (2016): Otázka vzniku Československej republiky na území Slovenska. *Právnik*, (2), 183–195.
- UJLAKI Miklós (1937): *A csehszlovák polgári törvénykönyv legújabb javaslata*. Budapest: Grill.
- VOJÁČEK, Ladislav (2018): *První československý zákon. Pokus o opožděný komentář*. Praha: Wolters Kluwer.